

JOSEP PRATDESABA I PORTABELLA: UN RECORD EN QUARANTÈ ANIVERSARI DE LA SEVA MORT

PASQUAL BERNAT

AGRUPACIÓ ASTRONÒMICA D'OSONA; CENTRE D'ESTUDIS D'HISTÒRIA
DE LES CIÈNCIES DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA.

Paraules clau: *astronomia, Catalunya, meteorologia, Osona, Pratdesaba, segle xx*

Josep Pratdesaba i Portabella: a remembrance at the forty years of his death

Summary: *Josep Pratdesaba i Portabella (Vic, 1870 -1967) is a paradigmatic example of the amateur astronomer, who without too many links with the academic world, is capable of developing an important scientific activity. From his own astronomical observatory, he made significant contributions to the study of the planets and the Moon. He was a disciplined weather observer, studying the weather singularity of his home region of Osona. He was also a writer of popular science, he was author of near 200 articles in newspapers and magazines.*

Key words: *astronomy, Catalonia, meteorology, Osona, Pratdesaba, 20th century*

La figura de Josep Pratdesaba i Portabella (Vic, 1870-1967) és un exemple paradigmàtic de l'astrònom i meteoròleg afeccionat que, sense massa lligams amb el món acadèmic, és capaç de dur una activitat científica encomiable. Pratdesaba va morir el 1967, ara fa quaranta anys. Serveixi, doncs, aquesta comunicació presentada en aquesta II Jornada d'Història de l'Astronomia i de la Meteorologia celebrada a

Vic, la ciutat nadiua del nostre protagonista, com a homenatge en el quarantè aniversari de la seva mort.

Josep Pratdesaba i Portabella va néixer a Vic el 6 d'agost de 1870. Després dels seus primers estudis, quan tenia entre deu i dotze anys, va assistir a classes de dibuix, i més tard va estudiar francès i comptabilitat. Amb catorze anys els seus pares el van enviar a Barcelona per tal que fes d'aprenent en una botiga de la capital, ja que desitjaven que el seu fill s'encarregués en el futur de la botiga de quinca-lleria i merceria de la família. Va completar la seva formació aprenent de rellotger a Olot, assistint com a oient a classes de física al Seminari i amb estudis d'enginyeria a Barcelona, abandonats per exigències del negoci familiar.

La vocació astronòmica de Pratdesaba es va despertar molt d'hora. El 1885, quan només tenia quinze anys, es va produir una gran pluja d'estels que el degué impressionar de tal forma que ja no va deixar d'interessar-se per l'astronomia. Va ser en aquell moment quan va realitzar les seves primeres lectures astronòmiques, llegint els textos de l'astrònom i divulgador científic Camille Flammarion. Són també d'aquesta època les primeres observacions astronòmiques, realitzades amb uns prismàtics senzills, probablement dels que es venien a la botiga familiar. Després van seguir uns prismàtics més potents, muntats damunt d'un trí-pode, i més endavant una petita ullera.

Pratdesaba, segurament arran de la seva estada a Barcelona durant els estudis d'enginyeria, havia establert relacions amb el nucli d'afecionats a l'astronomia de la capital catalana. Va fer amistat amb Salvador Raurich (1869-1945) i amb Rafael Patxot (1872-1964), els quals el van orientar en l'adquisició del material adequat per treure millor profit de les seves observacions. Un material que per ser complet requeria un gran esforç econòmic i que no va estar complet fins al 1909, any en el qual el nostre home va estar en condicions de bastir el seu propi observatori, al terrat mateix de casa seva.

Aquest observatori estava instal·lat dalt la teulada d'una botiga, anomenada Can Cassa, de la plaça Major de Vic. En la seva construcció van sorgir dificultats derivades de la poca solidesa de l'edifici, per sostenir dalt del teulat tot el pes de l'obra i l'instrumental. Això va fer que l'espai de cabuda de l'observador fos molt reduït. De planta hexagonal, aquesta estança estava coronada per una cúpula giratòria, també de base hexagonal, feta de fusta i recoberta de zenc. Proveït amb un telescopi equatorial doble amb diversos accessoris, Pratdesaba va treure força profit d'aquesta instal·lació. En destaquem alguns dels treballs més notables: el maig de 1910 va obtenir una fotografia del cèlebre cometa Halley; pel març de 1912, una fotografia

de la nova estrella D.N. Nova Geminarum; per l'abril següent, fotografies de l'eclipsi parcial de la Lluna, i durant l'oposició del planeta Mart el 1914 va obtenir, en diferents dies d'observació, una sèrie de dibuixos de molta qualitat sobre diferents regions del planeta. L'observatori de Plaça va ser actiu fins al 1916, any en el qual Pratdesaba el va traslladar al carrer de l'Escola.

Els seus contactes amb astrònoms afeccionats d'arreu el van portar a ser un dels socis fundadors de la Societat Astronòmica Barcelonense i a formar part de la Sociedad Astronómica de España i de la Société Astronomique de France.

El 1913 es va casar amb Dolors Riera i Niubó, i el matrimoni es traslladà a viure al carrer de l'Escola. En aquest nou domicili va construir un observatori que més gran i millor condicionat substituïa el que havia bastit a Plaça. La nova instal·lació, que no va estar enllestida fins al 1916, es va construir al terrat, amb dues estances en plantes superposades. La cúpula, de 4,5 metres de diàmetre i feta de ferro, va ser dissenyada pel mateix Pratdesaba. Hi va pintar en cadascun dels dotze fusos horaris un signe del zodíac i a l'anell inferior hi afegí la inscripció «Contemplant les meravelles del cel es veu resplendir l'infinita sabiduria de Déu i l'esperit s'enlaira acostant-se a son Criador».

Un dels treballs més destacats que Pratdesaba va realitzar amb aquest nou equipament va ser l'observació i dibuix de la taca solar apareguda l'estiu de 1918 i que fins i tot va causar interferències en els sistemes de radiocomunicació que tot just en aquells moments començaven a prendre volada. Va treballar força en l'observació planetària, participant activament en campanyes d'observació com les realitzades sobre Mart els anys 1939, 1950 i 1954. La feina realitzada a l'observatori es va traduir en un important volum de treballs escrits que es van publicar en diverses revistes especialitzades i en els butlletins de les societats astronò-

miques de Barcelona, Espanya i França. El darrer treball observacional que Pratdesaba va publicar va ser el pas de Mercuri davant del Sol el 7 de novembre de 1960, observat i fotografiat conjuntament amb el seu deixeble Manuel Serinanell (1909-2001). El nostre home tenia aleshores noranta anys.

Tota aquesta feina observacional va arribar a tenir el reconeixement de la comunitat científica internacional. En efecte, el 1957 es va fundar a la Gran Bretanya la International Lunar Society amb la finalitat d'estudiar amb detall la superfície lunar. Una de les tasques que es va emprendre va ser l'estudi dels circs o cràters situats a l'horitzó que defineix per a nosaltres el límit visual de la Lluna. Els cràters de les regions centrals es veuen força bé i havien estat ben estudiats, tenint cadascun un nom assignat de feia temps. Els de les zones laterals, a causa de la curvatura del globus lunar, es veuen esbiaixats i deformats, cosa que en dificulta l'estudi, quedant molts d'ells sense nom. Per omplir aquest buit «toponímic» es va pensar en anomenar cadascun d'aquests «accidents geogràfics» amb noms de personatges destacats en l'estudi de l'astronomia. Es va proposar una llista de possibles candidats, entre ells Josep Pratdesaba. La llista es va aprovar i els noms dels diversos candidats es van distribuir entre les diferents formacions lunars. Al nostre home li va tocar un cràter, el cràter Pratdesaba, d'uns cent quilòmetres de diàmetre i situat a l'àrea de l'anomenat mar Austral. Tanmateix, uns quants anys més tard la Unió Internacional d'Astronomia, en disposar d'una nova cartografia lunar molt detallada gràcies a les fotografies realitzades amb satèl·lits, va decidir renovar la nomenclatura dels accidents de la Lluna substituint bona part dels noms ja existents, entre ells el del cràter Pratdesaba.

Com era habitual entre els afeccionats a l'astronomia de l'època, Pratdesaba també es va mostrar interessat per la meteorologia. El 1913 va muntar una estació meteorològica al col·legi dels germans maristes de Vic, que a partir de 1914 es va incorporar a la Xarxa pluviomètrica de Catalunya. Amb aquesta estació també va subministrar dades a la Cambra Agrícola Ausetana fins al 1936.

El 1917 Josep Pratdesaba va muntar una estació receptora de radiotelegrafia amb la qual captava els senyals horaris tramesos per la Torre Eiffel, així com els butlletins meteorològics que des de diferents punts de la Terra es trametien per al pronòstic del temps. Amb les dades d'aquests butlletins i les que ell i el pare Cazador recollien en les seves respectives estacions es va arribar a intuir que el comportament tèrmic de la Plana de vegades, sobretot a l'hivern, presentava alguna raresa. Això va fer que els dos científics osonencs es possessin en contacte amb el Dr. Eduard Fontserè (1870-1970), de Barcelona, que realitzà un estudi amb globus sonda confirmant el que avui coneixem com a «Anomalia tèrmica de la plana de Vic». Aquesta anomalia consisteix en l'augment de la temperatura de 12 a 14 graus a una altitud de 300 a 400 metres. Avui sabem que aquest fenomen no és una singularitat específica de la plana de Vic, sinó que es tracta d'un fenomen comú en regions de similar estructura orogràfica.

Una de les facetes més importants de l'activitat de Pratdesaba va ser la de divulgador científic. Des de molt aviat se'ns mostra com un excel·lent comunicador científic. Va escriure

prop de dos-cents articles publicats en nombrosos mitjans, molts d'ells, com els escrits en les sèries «Notes Científiques» o «Mirant al cel», en la premsa comarcal. Eren articles escrits en un llenguatge planer i farcits d'anècdotes que informaven el públic no només d'astronomia, sinó que també parlaven de meteorologia i d'altres temes científics com ara la radiofonia, tecnologia que també apassionava el nostre home. El seu interès per la comunicació científica també el va dur a pronunciar moltes conferències i fins i tot, durant els anys 1935 i 1936, va participar en un programa setmanal sobre astronomia a l'emissora Ràdio Associació de Catalunya.

Com a reconeixement públic de la tasca científica duta a terme, el juny del 1948 l'Ajuntament de Vic li va imposar la medalla de plata de la Ciutat. Josep Pratdesaba va morir el vint de gener de 1967, als 96 anys d'edat. Llegava testamentàriament l'observatori a la ciutat de Vic per tal que esdevingués un centre de treball i divulgació obert als afeccionats i al públic en general. Lamentablement, per raons del tot incomprensibles, l'observatori Pratdesaba té actualment un accés restringit, privant la majoria de ciutadans del gaudi d'aquesta part tan important del patrimoni científic i cultural de la ciutat de Vic.

Bibliografia

BERNAT, P. (2006), «Científics», *Vicgrafies*, **4**, Centre d'Estudis Socials d'Osona.

SALARICH, M.; VINYOLES, P.; SERINANELL, M. et al. (1960), *Els noranta anys de l'il·lustre vigatà Josep Pratdesaba*, Vic.

OLIVER, Josep M. (1997) *Historia de la astronomia amateur en España*, Madrid, Equipo Sirius.

SERINANELL, M (1992) *L'observatori Pratdesaba de Vic*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs.